

SPRAWOZDANIE

Sebastian Filus*

Kraków

Sprawozdanie z konferencji *Obraz społeczności chłopskich w piśmiennictwie, kulturze i sztuce Europy od starożytności do XX wieku* (Lublin, 16–17 kwietnia 2024 r.)

Zainteresowanie ludnością chłopską oraz wzmożone badania w ostatnich latach nad jej strukturą, życiem czy relacjami z innymi stanami doprowadziły do zorganizowania konferencji naukowej z udziałem wybitnych specjalistów w tej dziedzinie nie tylko z Polski, lecz także z Europy i świata. Spotkanie odbyło się w Lublinie – „światowej stolicy chłopów”, jak go określił prof. dr hab. Wiesław Gruszecki – w dniach 16–17 kwietnia 2024 r., a organizatorami były: Uniwersytet im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (dalej: UMCS) oraz Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie (dalej: UKEN). Nad organizacją konferencji czuwali: dr hab. Mateusz Wyźga, prof. UKEN, dr hab. Małgorzata Kołacz-Chmiel, dr hab. Mariusz Bartnicki, dr Anna Obara oraz dr Anna Miączewska. Miejscem obrad był Agit Hotel Congress & SPA. Organizacja wydarzenia została dofinansowana ze środków budżetu państwa przyznanych przez ministra nauki i szkolnictwa wyższego w ramach programu „Doskonała nauka II – wsparcie konferencji naukowych”.

W czasie dwóch dni obrad wygłoszono blisko czterdzieści referatów podzielonych na sekcje. Niektórzy referenci z różnych względów nie mogli być obecni, a swoje wystąpienia prezentowali *via* Internet. Konferencję rozpoczął krótki filmik promujący wydarzenie, po którym dr Anna Obara dokonała jego otwarcia. Po niej głos zabrali m.in.: prof. dr hab. Wiesław I. Gruszecki – prorektor ds. nauki i współpracy międzynarodowej UMCS, oraz dr hab. Dariusz Słapek, prof. UMCS – dyrektor Instytutu Historii tej uczelni. W swoich wystąpieniach zwrócili oni uwagę na różnorodność problematyki chłopskiej występującej w tekstach, kulturze czy sztuce, stawiając otwarte pytanie na temat

* Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie; e-mail: sebastian.filus@doktorant.up.krakow.pl; ORCID: 0000-0002-7049-9412.

mody nad badaniami chłopskimi i ludową historią Polski. Po przedmowach zostały wygłoszone dwa referaty otwierające spotkanie. Pierwszy z nich przedstawił Tomasz Wiślicz (Instytut Historii im. T. Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, Warszawa), który mówił o życiu seksualnym chłopów okresu nowożytnego i zmianach w postrzeganiu tego zagadnienia, drugi natomiast Krzysztof Zamorski (Uniwersytet Jagielloński, Kraków), opowiadający o chłopach niekoniecznie zakutych w dyby z punktu widzenia wiejskiego duchownego.

Następnie uczestnicy konferencji brali udział w równoległych panelach, w czasie których wygłoszono cztery/pięć referatów w każdej sekcji. Po nich odbywała się dwudziestominutowa dyskusja. Część pierwszą rozpoczęli: Elen Duce Pastor (Autonomia University of Madrid) referatem dotyczącym chłopów w starożytnej Grecji i ukazującym różnice w perspektywie *gender* treści mitycznych i realnych oraz Gábor Koloh (HUN-REN Institute of History, Budapeszt), który mówił o postrzeganiu czasu przez społeczności chłopskie i wykorzystywaniu przez nie zegarów bądź też kalendarza świąt chrześcijańskich czy dat urodzin dzieci i znaków zodiaku. Nelson Henrique da Silva Ferreira (University of Coimbra) skupił się na analizie procesu budowania w literaturze łacińskiej symbolu moralności, jakim dla patrycjusza rzymskiego – utożsamiającego wieś z wartościami republiki – był rolnik jako obywatel doskonały. Końcowy referat w tej sekcji wygłosił Andrzej Jamiołkowski (Uniwersytet w Białymstoku), poświęcając go obrazowi kobiety opartemu na powojennej prozie oraz pamiętnikach chłopek z tego okresu wydanych w latach siedemdziesiątych XX w.

W równoległym panelu tej części Jarosław Buniowski (UMCS, Lublin) wygłosił pierwszy z referatów dotyczący pasterzy wołoskich, w którym skonfrontował istniejące stereotypy na ich temat (nieokrzestanie, rozbójnictwo) z procesem kolonizacji wołoskiej na ziemiach polskich w XV i XVI w. Jego następcą był Martin Andersson (Swedish University of Agricultural Sciences, Uppsala) mówiący o kulturze materialnej chłopskich gospodarstw w XVI-wiecznej Szwecji w oparciu o inwentarze sporządzone po śmierci chłopca lub po konfiskacie jego majątku w wyniku wyroku skazującego. Kolejny referat wygłosił Sebastian Filus (UKEN, Kraków), odnosząc się do kwestii pracy (w tym obciążeń pańszczyźnianych i płaconych czynszów), legalnych oraz nielegalnych przemieszczeń chłopów zamieszkujących w dobrach zakonu bożogrobców miechowskich do 1795 r. Ostatni referat w pierwszym panelu, poświęcony analizie postrzegania gospodarki wołoskiej transhumacyjnej w czasach oświecenia na terenie Dalmacji, zaprezentował Wojciech Sajkowski (Uniwersytet Adama Mickiewicza, Poznań). Po wygłoszeniu wszystkich referatów nastąpiła owocna dyskusja, a po niej przerwa.

Ostatnie dwie sekcje w pierwszym dniu obrad liczyły po pięć referatów każda. Pierwszy referat sekcji C otworzył Beat Kümin (University of Warwick) mówiący o autoprezentacji chłopów w Świętym Cesarstwie Rzymskim w latach 1400–1800 na podstawie źródeł pisanych, wizualnych oraz materialnych pochodzących z „wiossek cesarskich”. Kolejne niezwykle interesujące wystąpienie było poświęcone roli wójta w życiu codziennym małopolskiej wsi okresu

nowożytnego. Wygłosił je Piotr Kołpak (Uniwersytet Warszawski), wspominając o wydaniu księgi sądowej wsi Ołpiny, która poszerzy wiedzę o samorządzie wiejskim w czasach staropolskich. Kolejną prelegentką była Jaśmina Koczek-Siedlecka (Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie) – w swoim referacie zwróciła uwagę na bogatych chłopów zamieszkujących deltę Wisły, zwanych potocznie gburami, którzy odróżniali się od innych posiadaniem dużych nadziałów ziemi, nieodrabianiem pańszczyzny oraz umiejętnością czytania. Następnie głos zabrali Josef Grulich i Václav Černý (University of South Bohemia in České Budějovice), omawiając obraz chłopstwa w południowych Czechach na podstawie spisów poddanych z XVIII i XIX w., które były tworzone przez administrację dworską w celu rejestracji sierot i samych chłopów. Książd Jarosław Marczewski (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin) analizie poddał chłopstwo Lubelszczyzny i Podlasia w świetle pamiętników ks. Karola Dębińskiego z lat 1867–1915, zwracając uwagę na rodzaje zajęć, poziom moralny i umysłowy włościan czy ich zaangażowanie religijne. Z kolei Markéta Skořepová (University of South Bohemia in České Budějovice) przedstawiła zagadnienie rodziców chrzestnych w czeskiej społeczności wiejskiej w XVII i XVIII w. na podstawie mikroanalizy struktury społecznej oraz powiązań osobistych w środowisku wiejskim. Kolejne zagadnienie poświęcone ludności wiejskiej i narodzinom drobnej inteligencji na ziemiach czeskich w pierwszej połowie XIX w. przybliżył Miroslav Novotný (University of South Bohemia in České Budějovic), akcentując rozwój szkolnictwa i edukacji będących warunkiem rozwoju społeczeństwa nowoczesnego. Przedostatnim referentem pierwszego dnia obrad był Tomasz Opaliński (Uniwersytet Warszawski), mówiący o spadkobranium, darowiznach oraz dożywociu w rodzinach chłopskich na obszarze Królestwa Polskiego przed uwłaszczeniem, a podstawą źródłową wystąpienia były akta notarialne. Ostatnią prelegentką tej sekcji była Rita Trimonienė (Uniwersytet Wileński), która przedstawiła rolę wójtów w ekonomii szawelskiej w XVII w., wskazując, że czasami mieli oni pochodzenie szlacheckie, jednak przeważnie byli mieszczanami i chłopami, a odpowiadali za życie społeczne na wsi i w mieście często przez kilka pokoleń. Zwieńczeniem pierwszego dnia obrad był uroczysty bankiet, podczas którego uczestnicy mogli wymieniać się uwagami i spostrzeżeniami naukowymi.

W drugim dniu konferencji wygłoszono osiemnaście referatów w czterech sekcjach podobnie jak uprzednio. Wystąpienia w sekcji A rozpoczął Giampiero Scafoglio (Université Côte d'Azur, Nicea) mówiący na temat przedstawienia chłopstwa w *Georgikach* Wergiliusza, który skupił się w nich na rolnictwie i stylu życia chłopów opartym na tradycjach i religii przodków. Daniel Falkembach Ribeiro (State University of Southwestern Bahia, Vitória da Conquista) zwrócił uwagę na rolę poetów wiejskich oraz miejskich czytelników w dziełach Kalpurniusza Sikulusa i Nemezjanusa, chcąc pokazać, jak różny jest obraz społeczności chłopskiej w cesarskiej poezji pastoralnej. Kolejnym godnym uwagi wystąpieniem dotyczącym chłopów w późnoantycznej Galii był referat Carlo Ferrariego (University of Pisa), odnoszącego się do panegiryku, w którym chłopów galijskich chwytających za broń nazwano „dwupostaciowymi potwo-

rami”. Ostatnim prelegentem w tej części był Jerzy Rajman (UKEN, Kraków) prezentujący obraz chłopstwa zawarty w dziełach Jana Długosza (*Rocznikach*, *Liber beneficiorum* i żywotach świętych) oraz jego stosunek do tej warstwy średniowiecznego społeczeństwa.

Sekcję B otworzył referat Seweryna Pieniążka (Instytut Pamięci Narodowej, Rzeszów), który w swoim wystąpieniu mówił o wiecu jako elemencie życia społeczności wiejskiej okresu międzywojennego na przykładzie działalności posła Jana Pieniążka na obszarze Galicji. O świecie wartości żołnierzy niezłomnych w świetle zachowanych pamiątek chłopskich dowódców partyzantów walczących z władzą komunistyczną: Zdzisława Brońskiego ps. „Uskok” oraz Edmunda Edwarda Taraszkiewicza ps. „Żelazny”, mówił Janusz Łosowski (UMCS, Lublin). Kolejne wystąpienie Michała Kowalika (Stowarzyszenie Twórców Ludowych, Lublin) oraz Kamila Wolanina (Okręgowa Izba Radców Prawnych w Lublinie) dotyczyło chłopca jako strony procesu karnego w literaturze prawniczej XX w., w której m.in. chłopcy występowali wraz z robotnikami w istocie prawa w roli pokrzywdzonych.

Kolejną część konferencji otworzył referat Wioletty Pawlikowskiej (Instytut Historii im. T. Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, Warszawa) poświęcony chłopcom poddanym kapituły katedralnej wileńskiej w XVI i XVII w. Nowoczesne spojrzenie na obraz chłopca w kinematografii przedstawił Andrea Bonfanti (Tsinghua University, Pekin), porównując dwa włoskie filmy ukazujące różne obrazy chłopskiego społeczeństwa. Marta Raczyńska-Kruk (Uniwersytet Jagielloński, Kraków) przybliżyła nieznaną wielu osobom kwestię Głuchoniemców zamieszkujących Pogórze Karpackie oraz chłopów galicyjskich w kontekście masowych emigracji do Ameryki i rabacji galicyjskiej z 1846 r., jak również obecność wspomnianej grupy we współczesnych badaniach. Następnie Piotr Guzowski (Uniwersytet w Białymstoku) mówił o ewolucji poglądów na chłopskie gospodarstwo domowe jako jednostkę gospodarczą i demograficzną w dwudziestowiecznej literaturze naukowej, w której często ich obraz był oderwany od źródeł historycznych, a wpisany we współczesny dyskurs naukowy lub ideologiczny. Sekcję C drugiego dnia obrad zakończyło wystąpienie Ewy Solskiej (UMCS, Lublin), która poddała analizie obecny zwrot w kierunku historii ludowej występujący nie tylko wśród historyków, lecz także wśród socjologów czy etnografów. O obrazie folwarku w utworach Adolfa Dygasińskiego mówiła Karolina Chyła (Uniwersytet Wrocławski) – autor bohaterami swojej twórczości czynił zwierzęta lub osoby należące do służby folwarcznej, ukazując w nich życie warstw ludowych. Kolejne wystąpienie było poświęcone pisarzom chłopskim pochodzącym z Ukrainy Nadnieprzańskiej na przełomie XIX i XX w. Viktorii Voloshenko (Lviv Museum of Religion-History, Lwów) wspominała, że ich działalność była odpowiedzią na procesy emancypacyjne i urbanizacyjne, a jednocześnie wyzwaniem dla antyukraińskiej imperialnej polityki kulturalnej. Następny referat wygłosiła Joanna Kulczyńska-Kruk (Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Kraków), która zaprezentowała obraz społeczności i kultury chłopskiej w polskiej poezji dwudziestolecia międzywojennego, odwołując się do dzieł Stanisława

Młodożeńca, Emila Zegadłowicza oraz Stanisława Czernika, wprowadzających w swoich utworach kategorie „prawdy wsi” i „mitu ziemi”. O obrazie społeczności chłopskiej w świetle „twórczości samorodnej” z lat 1947–1948 mówiła Kamila Budrowska (Uniwersytet w Białymstoku). W referacie ujęła ona doświadczenia wojenne z perspektywy chłopstwa oraz różne aspekty życia ludności wieśniaczej, w tym postać chłopca artysty (pisarza). Ostatnią prelegentką była Małgorzata Tarnowska (Uniwersytet Adama Mickiewicza, Poznań), która zwróciła uwagę na przemiany tożsamości oraz awans społeczny pod wpływem polityki władz Polski Ludowej w wybranych utworach prozy nurtu chłopskiego lat 1962–1984.

Ostatnim aktem konferencji było jej zamknięcie przez dra hab. Mateusza Wyżę, prof. UKEN, który zwrócił uwagę na mnogość i różnorodność wystąpień oraz potrzebę dalszych badań nad ludową historią Polski. Zapowiedziano także wydanie tekstów pokonferencyjnych w połowie 2025 r. w czasopiśmie Instytutu Historii UMCS „Res Historica”.